

ks. Grzegorz Wąchol

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

grzegorz.wachol@upjp2.edu.pl

 <https://orcid.org/0000-0002-6427-7231>

Wierni wobec wytycznych Kościoła katolickiego w Polsce. Pierwszy rok pandemii COVID-19

 <https://doi.org/10.15633/ps.27104>

Ks. Grzegorz Wąchol – doktor nauk teologicznych, adiunkt w Katedrze Psychologii i Psychopatologii Rozwoju Człowieka (Wydział Filozoficzny Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie), kapelan Szpitala Specjalistycznego im. dr. J. Babińskiego w Krakowie, autor między innymi tekstów: *Posługa duszpasterska w środowisku osób zaburzonych psychicznie. Aspekty pastoralne*, *Wsparcie duszpasterskie osób uzależnionych od alkoholu w procesie leczenia*.

Article history • Received: 5 Jul 2022 • Accepted: 29 Sep 2023 • Published: 30 Mar 2023

ISSN 1428-5673 (print) • **ISSN** 2391-6575 (online) • Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)

Abstract

The Faithful Facing the Guidelines of the Catholic Church in Poland During the First Year of the COVID-19 Pandemic

The article is a summary of the research conducted in February and March 2021 among the lay faithful on the pastoral decisions of the Catholic Church in Poland against the COVID-19 pandemic. The author obtained several thousand statements from the faithful who for a year had been struggling with the pandemic that threatened their health and life not only in the physical but also in the spiritual dimension. After a short theoretical introduction to the main theme, the research results will be analyzed.

Keywords: ministry of the Catholic Church, coronavirus epidemic, faithful, opinions

Abstrakt

Wierni wobec wytycznych Kościoła katolickiego w Polsce podczas pierwszego roku trwania pandemii COVID-19

Artykuł jest podsumowaniem badań, jakie zostały przeprowadzone w lutym i marcu 2021 roku wśród wiernych świeckich, na temat postanowień duszpasterskich Kościoła katolickiego w Polsce podczas pandemii COVID-19. Autor uzyskał kilka tysięcy wypowiedzi wiernych, którzy od roku zmagali się ze zjawiskiem pandemii zagrażającym zdrowiu i życiu nie tylko w wymiarze fizycznym, ale również duchowym. Po krótkim teoretycznym wprowadzeniu w problematykę podejmowanego tematu nastąpi analiza wyników badań.

Słowa kluczowe: duszpasterstwo Kościoła katolickiego, epidemia koronawirusa, wierni, opinie

Jedną z trzech funkcji urzeczywistniania się Kościoła w świecie jest liturgia, czyli udział w kulcie Bożym. Może przybierać charakter indywidualny i zbiorowy, który przeżywany jest we wspólnocie gromadzącej się przede wszystkim w świątyni. Dla katolików uczestniczenie w obu tych formach kultu jest obligatoryjne, o czym przypominają przykazania Boże i kościelne. Pozbawianie możliwości czynnego przeżywania praktyk religijnych stawia wiernych przed trudnymi dylematami: gdzie jest granica grzechu wynikająca z zaniedbania obowiązku oraz czym zastąpić zwyczajne środki odniesienia do Boga, w szczególności sakramenty Eucharystii i spowiedzi oraz przepowiadanie słowa Bożego podczas liturgii.

Podczas pandemii COVID-19 Kościół katolicki w Polsce bardzo szybko reagował na warunki epidemiologiczne, podejmując różne decyzje dotyczące obowiązkowych praktyk religijnych, które podążały za wytycznymi narzucanymi przez organy władzy państwowej. Hierarchowie Kościoła podjęli rozmowy i występowali niekiedy razem z przedstawicielami władzy świeckiej, prezentując wytyczne, którymi powinni kierować się wierni chcący uczestniczyć w liturgii i nabożeństwach w świątyniach. W wyniku tych decyzji wielu wiernych nie mogło uczestniczyć w zgromadzeniach w kościołach i zostało poinstruowanych jak przeżywać liturgię, w tym wydarzenia związane z uroczystościami wielkanocnymi we własnych domach. Opinie społeczeństwa na ten temat, również wśród samych katolików, były bardzo podzielone: od skrajnie przeciwnych, w których dopatrywano się zdrady wiary przez pasterzy Kościoła, do całkowitej aprobaty i zgody na nie w imię ochrony zdrowia i życia ludzkiego.

1. Najważniejsze decyzje Kościoła katolickiego w Polsce podczas pandemii COVID-19

Epidemia wirusa COVID-19 rozpoczęła się w jesieni 2019 roku w chińskim mieście Wuhan, a w ciągu kilku miesięcy rozprzestrzeniła się na cały świat. Za pandemię została oficjalnie uznana przez Światową Organizację Zdrowia 11 marca 2020 roku. Kolejne kraje zaczęły wprowadzać obostrzenia sanitarne mające na celu zahamowanie tempa rozprzestrzeniania się wirusa. Nakazano używania środków zabezpieczających

takich, jak płyny dezynfekcyjne i maseczki higieniczne, ograniczono możliwości komunikacyjne oraz wprowadzono limity ilości osób przebywających w miejscach publicznych¹.

Reakcje Konferencji Episkopatu Polski na pojawienie się pandemii COVID-19 ukazały, że Kościół w Polsce w swoich postanowieniach podążał za prawodawstwem państwowym, starając się w ten sposób utrzymać dobre relacje z władzą świecką i dać wiernym możliwość ochrony zdrowia. Pojawiały się czasem głosy mówiące o nielegalności zakazywania zgromadzeń religijnych i wolności wyznawanej wiary, które reguluje przede wszystkim Konstytucja Rzeczypospolitej w artykule 25. Sekretarz generalny Komisji Episkopatów Wspólnoty Europejskiej ks. Manuel Barrios Prieto podkreślił, że wszelkiego rodzaju ograniczenia związane ze swobodą wyznawania wiary powinny być wprowadzane w wyniku dialogu państwa z Kościołem, a nie w sposób arbitralny².

Kościół w Polsce reagował bardzo szybko na sytuację rozprzestrzeniającej się epidemii. Już 28 lutego 2020 abp Stanisław Gądecki, przewodniczący Konferencji Episkopatu Polski, wydał lapidarny komunikat zachęcający do ostrożności i przypominający o możliwości przyjmowania Komunii świętej na rękę oraz w sposób duchowy. Kolejny dokument z 12 marca 2020 roku rekomendował możliwość udzielenia przez miejscowych biskupów dyspensy od uczestniczenia w niedzielnej Mszy Świętej dla wybranych kategorii osób: w podeszłym wieku; z objawami infekcji; dzieci i młodzieży, dorosłych sprawujących nad nimi opiekę; osób, które czują obawę przed zakażeniem. Oprócz tego zalecono zmianę tradycyjnych gestów liturgicznych, takich jak przekazywanie znaku pokoju bez podawania rąk, zakazano używania wody święconej oraz zalecono oddawanie czci relikwiom i krzyżowi bez ucaławiania ich. W międzyczasie została wydana nota Komisji Nauki Wiary Konferencji Episkopatu Polski pt.: *Jezus żyje i chce, abyś żył*, która wyjaśniała niektóre błędne z punktu widzenia teologii katolickiej, spostrzeżenia dotyczące

1 Por. J. Duszyński i inni, *Zrozumieć COVID-19. Opracowanie zespołu ds. COVID-19 przy prezesie Polskiej Akademii Nauk, PAN, Warszawa 2020*, s. 14–19.

2 Por. J. Krzewicki, *Relacje Kościół-państwo w Polsce wobec covid-19*, „Kościół i Prawo” 9 (2020) nr 1, s. 83–100.

obrazu Boga używającego epidemii do karania ludzi za grzechy³. Najbardziej restrykcyjną decyzją podjętą przez rząd w kontekście uroczystości religijnych było ograniczenie ilości wiernych, którzy mogli przebywać w kościołach do pięciu osób. Przewodniczący Konferencji Episkopatu Polski przychylił się do tego przepisu i w wydanym 24 marca 2020 roku komunikacie zaapelował o pozostanie wiernych w domach⁴.

Decyzja ta spotkała się z wielkim zaskoczeniem wielu katolików, szczególnie, że została ogłoszona mniej więcej na dwa tygodnie przed obchodami Świąt Wielkanocnych. Dla wielu niezrozumiałe były również słowa prymasa abp. Wojciecha Polaka, który podczas konferencji prasowej podkreślił, że w obecnych warunkach przyście do kościoła, nawet podczas największych uroczystości w roku liturgicznym, będzie grzechem przeciwko bliźniemu⁵. Późniejsze restrykcje przewidywały ograniczenia liczby wiernych w zależności od powierzchni kościoła. Brak komunikatów o rozmowach Episkopatu Polski z rządzącymi na temat regulacji obostrzeń oraz stanowcza postawa wielu pasterzy Kościoła w ich utrzymywaniu wywołały szeroką dyskusję na forum publicznym o słuszności takiego kierunku postępowania. W różnych mediach ukazywały się liczne wypowiedzi i materiały traktujące jednoznacznie zgodę Kościoła na postanowienia państwowe, jako zdradę wiary oraz przewartościowanie zdrowia i dobra doczesnego ponad dobro duchowe⁶. W dalszej części, artykuł prezentuje opinie badanych wiernych na temat sytuacji duszpasterskiej w Kościele, podczas trwania pandemii COVID-19, po roku jej obecności.

3 Por. M. Goner, *Funkcjonowanie Kościoła katolickiego w Polsce w czasie pandemii koronawirusa*, „Com.press” 3 (2020) nr 2, s. 88–99.

4 Por. S. Gądecki, *Komunikat przewodniczącego Konferencji Episkopatu Polski w związku z kolejnym ograniczeniem liczby uczestników zgromadzeń z dnia 24 marca 2020 roku*, <https://episkopat.pl/> (08.04.2021).

5 Fronda, *Abp Polak: Pójdziesz w Świąta do kościoła — masz grzech*, <https://www.fronda.pl/a/a,142534.html> (08.04.2021).

6 Por. M. Goner, *Funkcjonowanie Kościoła katolickiego w Polsce w czasie pandemii koronawirusa*, s. 88–99.

2. Metodologia badań i opis grupy badawczej

Badanie opinii wiernych na temat duszpasterskich postanowień Kościoła katolickiego w Polsce przeprowadzono między 5 lutego a 7 kwietnia 2021 roku drogą internetową, przy pomocy formularza oferowanego przez serwis google. Ankieta składała się z 20 pytań, spośród których większość była zamknięta. Trzy pierwsze pytania miały charakter metryki osobowej określającej płeć, wiek i miejsce zamieszkania respondentów. Kilka pytań dotyczyło oceny zaangażowania respondentów w przeżywanie swojej wiary i ich ewentualnego udziału w grupach i ruchach formacyjnych. Kolejne dotyczyły wiedzy i osobistego zaangażowania w różnorakie możliwości praktyk religijnych przeżywanych w warunkach epidemii oraz źródeł wiedzy na ten temat. Postawione zostały też pytania w formie siatki odpowiedzi, w której respondenci mogli określić poziom swojej zgody z podanymi twierdzeniami na pięciostopniowej skali Likerta. Dwa ostatnie dawały możliwość swobodnej, ogólnej wypowiedzi na temat zalet i wad działań Kościoła w Polsce. Szacowany czas potrzebny na wypełnienie ankiety dla jednej osoby wyniósł ok. 15–20 minut (dane z badania pilotażowego).

W prezentacji wyników badań uwzględniona została częstotliwość odpowiedzi i udział procentowy w ogólnej liczbie badanych, test zgodności rozkładów danych chi kwadrat, a w niektórych wypadkach współczynnik korelacji Pearsona. Obliczenia zostały dokonane przy pomocy programu statystycznego IBM SPSS Statistics.

Ankieta została rozesłana do osób związanych z Kościołem poprzez pośrednictwo duszpasterzy oraz osób należących do różnego rodzaju grup duszpasterskich. Kolejne osoby przesyłały ankietę do swoich znajomych. Trzeba podkreślić, że próba badawcza nie jest wprost reprezentatywną w stosunku do całego społeczeństwa oraz do samych wiernych Kościoła katolickiego. Dobór respondentów nie został zaplanowany według konkretnego kryterium i istnieje niebezpieczeństwo wypełniania ankiet jedynie przez osoby otwarte na wypowiedzi dotyczące swoich poglądów i chętnie biorących udział w tego rodzaju badaniach. Wartością badania jest duża liczba otrzymanych odpowiedzi. Udało się zgromadzić 5086 wypełnionych formularzy, przy czym po usunięciu niepełnych danych, odpowiedzi uzyskanych od młodzieży poniżej 15 roku życia, osób

duchownych i konsekrowanych (badanie było przeznaczona dla wiernych świeckich), analizie poddano 4855 ankiet. Wśród respondentów było 3878 kobiet (79,9%) i 977 mężczyzn (20,1%).

Średnia wieku wszystkich respondentów wyniosła 49,9 lat. Zdecydowano się wziąć pod uwagę odpowiedzi osób niepełnoletnich, które ukończyły już 15 rok życia, gdyż ta grupa wiekowa często czynnie angażuje się w działania duszpasterstwa młodzieży i może dokonywać refleksji na temat sytuacji duszpasterskiej. Przedstawiciele tej grupy było 127, co stanowiło 2,7% wszystkich obserwacji. Większość respondentów (43,8%) pochodziła z dużych miast (powyżej 100 tys. mieszkańców), co piąty pochodził ze wsi (22,7%) lub miasta mającego 50–100 tys. mieszkańców (20,2%), a co ósmy (12,8%) z małego miasta liczącego mniej niż 50 tys. mieszkańców.

Tabela 1. Płeć badanych

	Częstość	Procent ogółu
Kobieta	3878	79.9
Mężczyzna	977	20.1
Ogółem	4855	100.0

Tabela 2. Miejsce zamieszkania badanych

	Częstość	Procent ogółu
Wieś	1102	22.7
Małe miasto (do 50 tys. mieszk.)	622	12.8
Średnie miasto (50–100 tys. mieszk.)	980	20.2
Duże miasto (pow. 100 tys. mieszk.)	2106	43.4
Ogółem	4855	100.0

Ankietowani dokonali samooceny zaangażowania w wyznawanie wiary. Mogli ocenić siebie na siedmiostopniowej skali rozciągającej się od poziomu „niewierzący” do „zaangażowany w wiarę”. Więcej niż dzieięciu na dziesięciu ankietowanych określiło siebie jako „zaangażowani

w wierze” (51,8%) lub „wierzący” (40,9%). Struktura religijna ankietowanych nie odzwierciedla sytuacji polskiego społeczeństwa, gdzie regularne praktyki religijne deklaruje mniej niż 40% osób⁷, ale jest dobrym podłożem do badania opinii wiernych, którzy mają osobiste doświadczenie Boga w swoim życiu.

Tabela 3. Autodeklaracja zaangażowania w wiarę

	Częstość	Procent ogółu
Niewierzący	18	0.4
Raczej niewierzący	14	0.3
Niewierzący poszukujący	10	0.2
Obojętny	19	0.4
Wierzący z dużymi wątpliwościami	263	5.4
Wierzący	1985	40.9
Zaangażowany w wiarę	2517	51.8
Ogółem	4855	100.0

Ocena poziomu zaangażowania religijnego została przeprowadzona jedynie poprzez autodeklarację respondentów. Należy wziąć pod uwagę „efekt aureoli”, czyli powszechną tendencję do widzenia siebie w lepszym świetle na podstawie jednostkowej, pozytywnej cechy i przeceniania swojej wartości w różnych wymiarach. Oprócz tego obraz własnej osoby jest w dużej mierze budowany w oparciu o wewnętrzne przekonania i motywacje, a nie obiektywnie zauważalne zewnętrzne cechy⁸. Ponad połowa ankietowanych (52,7%) zadeklarowała przynależność do wspólnoty lub ruchu formacji duchowej w swojej parafii (28,1% ogółu badanych) lub poza swoją parafią (24,6% ogółu). Wśród nich najliczniej-

7 Por. Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego w Polsce, *Praktyki niedzielne Polaków (dominantes)*, <http://www.iskk.pl/badania/religijnosc/211-praktyki-niedzielne-polakow-dominantes> (06.05.2021).

8 Por. B. Malle, *The actor-observer asymmetry in attribution: A (surprising) meta analysis*, „Psychological Bulletin” 132 (2006), s. 895–919; B. Wojciszke, *Psychologia społeczna*, Scholar, Warszawa 2020, s. 153.

szą grupę stanowili członkowie Domowego Kościoła (6,7% ogółu), kół różańcowych (4,5% ogółu), Odnowy w Duchu Świętym (3,6% ogółu) oraz młodzieżowej gałęzi Ruchu Światło (3,4% ogółu). Wśród innych wymienianych ruchów pojawiały się także Droga Neokatechumenalna, grupy biblijne, Liturgiczna Służba Ołtarza, Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży i duszpasterstwa akademickie oraz lokalne grupy duszpasterskie. Odsetek uczestników żadnej z nich nie przekroczył 2% ogółu badanych.

Tabela 4. Przynależność do duszpasterstwa lub do ruchu formacyjnego

	Częstość	Procent ogółu
Tak, w swojej parafii	1363	28.1
Tak, poza swoją parafią	1195	24.6
Nie	2251	46.4
Brak danych	46	0.9
Ogółem	4855	100.0

Dla ankietowanych głównym źródłem informacji o postanowieniach duszpasterskich Kościoła w Polsce były ogłoszenia czytane w kościołach – taką odpowiedź wybrało 70,9 proc. ankietowanych. Prawie połowa wskazała na katolickie serwisy informacyjne (49,0%) i inne – świeckie serwisy informacyjne (48,8%), a co piąty (22,4%) dowiadywał się o decyzjach Kościoła od znajomych i rodziny. Osobista rozmowa z duszpasterzem była źródłem informacji dla 7 proc. badanych. W tym wypadku można było wskazać więcej niż jedną możliwą odpowiedź. Dla zdecydowanej większości osób dostęp do informacji na temat postanowień Kościoła katolickiego w Polsce był łatwy (53,5%) lub bardzo łatwy (32,5%). Zaledwie co pięćdziesiąty badany określił go jako „trudny” lub „bardzo trudny”.

Tabela 5. Rodzaj duszpasterstwa lub ruchu formacyjnego, do którego należą badani

	Częstość	Procent ogółu badanych	Procent uczestniczących w duszpasterstwach i ruchach formacyjnych
Domowy Kościół	327	6,7	12,78
Koła różańcowe	217	4,5	8,48
Odnowa w Duchu Świętym	175	3,6	6,84
Ruch Światło Życie	166	3,4	6,49
Droga Neokatechumenalna	89	1,8	3,48
Grupa biblijna	81	1,7	3,17
Liturgiczna Służba Ołtarza	36	0,7	1,41
Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży	8	0,2	0,31
Duszpasterstwo akademickie	6	0,1	0,23

3. Rozumienie epidemii w kontekście wiary i ocena Kościoła katolickiego w Polsce

W powszechnej opinii można było spotkać się ze skrajnie odmiennym podejściem do zjawiska epidemii koronawirusa. Różne osoby publiczne oraz media podawały niekiedy sprzeczne ze sobą informacje odnośnie do sposobów ochrony przed zakażeniem, wytycznych sanitarnych, a także samych przyczyn i przebiegu epidemii⁹. Oprócz nieścisłości w informacjach przekazywanych opinii publicznej można było również zauważyć próby teologicznego wyjaśniania przyczyn tego zjawiska. Trudno było spotkać oficjalne wypowiedzi Kościoła na ten temat, raczej unikano łączenia Boga i Jego opatrności nad światem z obecnością w nim śmiertelnej choroby. Kurt Koch, przedstawiciel kurii rzymskiej, stwierdził, że milczenie teologów na ten temat jest wyrazem próby utrzymania po-

⁹ Por. L. Świeca, Makiawelizm medyczny — medialna dezinformacja w sprawie maseczek chroniących przed koronawirusem w Polsce, w: Koronawirus wyzwaniem współczesne-

wszechnego obrazu Boga kochającego i przesyconego miłosierdziem¹⁰. Obok powściągliwości teologów w jednoznacznym łączeniu przyczyn pandemii z Bożą wolą, pojawiały się czasem głosy jakoby była ona rzeczywistą karą za grzechy. Takie opinie wypowiadali przedstawiciele polityki, mediów katolickich, czy poszczególni duszpasterze, również podczas homilii i oficjalnych konferencji. Przybierały one różną postać, a bardzo często nawet jeśli nie mówiono zdecydowanie o związku epidemii z karaniem ludzkości przez Boga, to podkreślano, że nie można wykluczyć takiej możliwości¹¹.

W związku z tak dużą ilością zmiennych opinii nawet zaangażowani i bliscy Kościołowi ludzie mogli bardzo różnie rozumieć zjawisko epidemii w kontekście wiary. Poniżej zaprezentowane będą opinie badanych wiernych na temat tego, jak rozumieją pojawienie się koronawirusa i jego oddziaływanie na ludzkość. W jednym z pytań o rozumienie epidemii wykorzystano pięciostopniową skalę, na której ankietowani mogli wybrać, na ile zgadzają się z podanym zdaniem (możliwy wybór rozciągał się pomiędzy twierdzeniami: „nie zgadzam się”, „raczej nie zgadzam się”, „nie wiem”, „raczej zgadzam się”, „zgadzam się”).

Ankietowani w zdecydowanej większości uznali, że epidemia nie jest karą za grzechy. Ponad 60 proc. badanych nie zgodziło się z tym twierdzeniem, a mniej niż 10 proc. uznało je za słuszne. Te odpowiedzi korespondowały z brakiem zgody na to, że jest ona przejawem Bożej sprawiedliwości, jednak w przypadku tej drugiej opinii więcej osób miało wątpliwości. Korelacja odpowiedzi była silna ($r=0,67$; $p<0,001$). Szczegółowy rozkład danych procentowych obrazuje wykres 1. Także zdecydowana większość ankietowanych opowiedziała się za stwierdzeniem, że czas epidemii mógł przysłużyć się weryfikacji osobistej wiary i zadaniu sobie pytań o najważniejsze wartości. Za takim wyborem opowiedziało się w sposób bardziej lub mniej zdecydowany łącznie ponad $\frac{2}{3}$ badanych

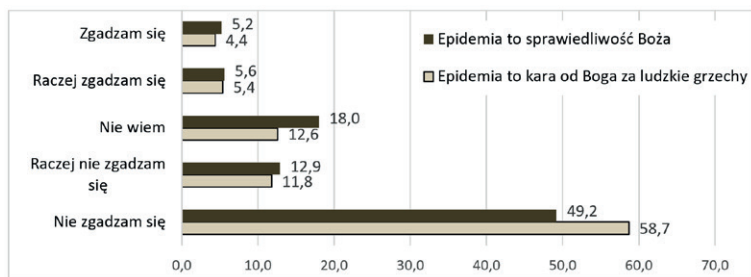
go społeczeństwa, red. K. Marcinkiewicz, P. Nowak, D. Popielec, M. Wilk, Polskie Towarzystwo Komunikacji Społecznej, Kraków–Wrocław 2020, s. 49–66.

¹⁰ Por. J. Grześkowiak, W kleszczach koronawirusa, „Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego” 40 (2020) nr 2, s. 253–287.

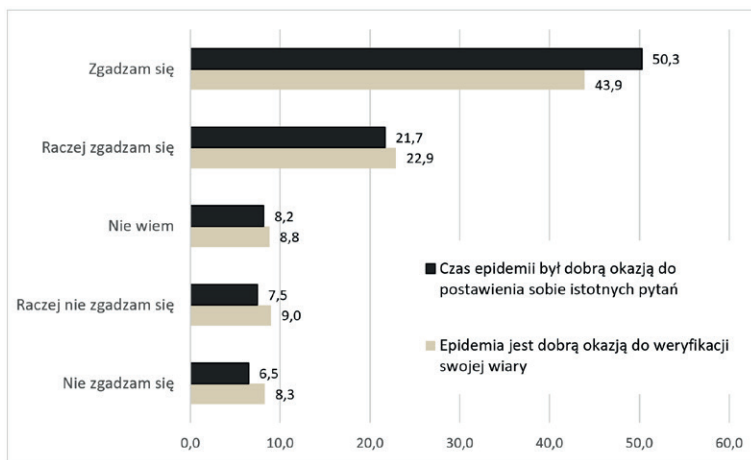
¹¹ Por. R. de Mattei, Nowe scenariusze w epoce koronawirusa. Czy koronawirus to Boża kara? Rozważania polityczne, historyczne i teologiczne, <https://pch24.pl/opinie/robert-to-de-mattei-nowe-scenariusze-w-epoce-koronawirusa-czy-koronawirus-to-boza-kara-rozważania-polityczne-historyczne-i-teologiczne/> (25.05.2021).

w obydwu pytaniach dotyczących tego problemu. Korelacja w tym wypadku była silna ($r=0,53$; $p<0,001$). Szczegółowy rozkład danych procentowych obrazuje wykres 2.

Wykres 1. Postrzeganie epidemii jako kary za grzechy i Bożej sprawiedliwości

Wykres 2. Postrzeganie epidemii jako czynnika wywołującego refleksję w kontekście wiary

W ocenie wpływu sytuacji epidemiologicznej na rozwój wiary badani byli mocno podzieleni. Większość osób nie potrafiła powiedzieć, czy czas epidemii wzmocni czy odbuduje wiarę u katolików. Ci, którzy wątpili w sposób zdecydowany lub niezdecydowany w pozytywny wpływ

epidemii na rozwój i odbudowę wiary wśród katolików, łącznie stanowili ponad 1/3 badanych. Średnio tylko co piąty widział w tym doświadczeniu możliwość pozytywnego wpływu na wiarę. Również w kwestii ustosunkowania się do pytania o możliwość negatywnego wpływu epidemii na stan wiary lub zupełnego odejścia od niej ankietowani byli podzieleni. Najczęstszą odpowiedzią (co czwarty badany) w tym wypadku było „raczej zgadzam się”, a w przypadku oceny możliwości całkowitego odejścia od niej pod wpływem epidemii większość (również co czwarty ankietowany) wybrała odpowiedź „nie wiem”. W tych pytaniach nie widać istotnego związku z przynależnością do duszpasterstwa lub ruchu formacyjnego, a sposobem udzielania odpowiedzi. Szczegółowy rozkład wyników obrazuje tabela 6.

Tabela 6. Wpływ epidemii na rozwój wiary

	Nie zgadzam się	Raczej nie zgadzam się	Nie wiem	Raczej zgadzam się	Zgadzam się
Przez epidemię wiele osób wzmocni swoją wiarę	13,5	24,9	30,1	13,5	10,6
Epidemia spowodowała odbudowanie wiary u wątpiących	16,3	23,9	35,4	10,8	5,6
Epidemia przyczyniła się do osłabienia wiary wielu katolików	15,3	17,8	17,1	23,9	19,3
Przez epidemię wiele osób odeszło od wiary	19,1	19,2	23,0	17,7	13,1

Badani nieco częściej nie zgadzali się ze zdaniem, że Kościół nie spełnił oczekiwań wiernych – taki wariant (łącznie w sposób zdecydowany lub niezdecydowany) wybrała prawie połowa ankietowanych. Odpowiedź „zgadzam się” lub „raczej zgadzam się” wskazywał średnio co trzeci spośród respondentów. Brak zgody na zaproponowane w ten sposób twier-

dzenie częściej wyrażały osoby przynależące do duszpasterstw i grup formacyjnych w swojej lub obcej parafii, związek ten jest istotny statystycznie: $\chi^2(4, N = 4494) = 21,35; p < 0,001$. Zbliżone wartości charakteryzują odpowiedzi na pytanie o to, czy Kościół zawiódł swoich wiernych. Prawie połowa respondentów nie zgodziła się z tym twierdzeniem, a co czwarty wyraził zgodę. Podobnie jak w poprzednim pytaniu, częściej nie zgadzali się uczestnicy duszpasterstw i ruchów formacyjnych, związek ten jest istotny statystycznie: $\chi^2(4, N = 4477) = 30,08; p < 0,001$. W obu wariantach rodzaj grupy formacyjnej lub duszpasterstwa nie miał związku ze sposobem ustosunkowania się do podanych twierdzeń.

Tabela 7. Wpływ epidemii na społeczną rolę Kościoła

	Nie zgadzam się	Raczej nie zga- dzam się	Nie wiem	Raczej zgadzam się	Zgadzam się
Kościół nie spełnił oczekiwań wiernych	21,6	20,0	17,4	17,4	16,5
Kościół zawiódł swoich wiernych	28,3	21,1	15,1	13,8	14,4
Epidemia spowodowała degradację roli Kościoła w życiu społecznym	19,9	20,1	17,5	20,6	14,3
Przez epidemię Kościół stracił zaufanie społeczne	33,4	21,6	16,0	12,1	8,3

W opinii badanych Kościół poprzez epidemię nie stracił zaufania społecznego – taką odpowiedź w sposób zdecydowany lub niezdecydowany wskazała ponad połowa badanych. Przeciwnego zdania był tylko co piąty spośród respondentów. Wypowiadający się byli też mocno podzieleni co do opinii na temat degradacji roli Kościoła w życiu społecznym w wyniku podjętych decyzji w czasie epidemii. Wszystkie wypowiedzi oscyływały wokół poziomu stanowiącego $\frac{1}{5}$ całości. Po zsumowaniu odpowiedzi zdecydowanych i niezdecydowanych, większość stanowili nie zgadzający się takim zdaniem (40%). W tym wypadku nie ma istotnego

związku z przynależnością do duszpasterstwa lub ruchu formacyjnego. Szczegółowy rozkład wyników obrazuje tabela 7. Warto zaznaczyć, że prowadzone od lat badania pokazują stopniowy i regularny spadek zaufania wobec Kościoła katolickiego w Polsce. W ciągu ostatnich kilku lat spadło ono z poziomu ponad 70 proc. w skali społeczeństwa do 60 proc. Jednoczenie Polacy (2/3 społeczeństwa) zauważają znaczny wpływ instytucji Kościoła na życie publiczne w naszej ojczyźnie¹².

Inne pytanie dawało możliwość wielokrotnego wyboru odpowiedzi, które miały ocenić wytyczne duszpasterskie wprowadzane przez Kościół i ograniczenia ilościowe aprobowane przez Niego. Należy pamiętać, że niektóre spośród nich różniły się w zależności od diecezji, dlatego ocena respondentów była bardzo ogólna. Największą popularnością cieszył się wariant mówiący o tym, że osobista silna wiara sprawia, iż żadne ograniczenia nie mają większego znaczenia (35,4%). Co czwarty badany wyraził zrozumienie dla konieczności wprowadzenia jakiś obostrzeń, ale jednocześnie zaznaczył, że posunięto się w nich zbyt daleko (24,0%) lub popierał w pełni działania Kościoła, widząc wielką wartość zdrowia wiernych (23,8%), a co piąty stwierdził, że podjęte decyzje były błędne i uniemożliwiły normalne funkcjonowanie wiernych (21,0%). Pozostałe odpowiedzi nie cieszyły się większą popularnością. Wśród uczestniczących w duszpasterstwach i ruchach formacyjnych dwukrotnie więcej osób wyrażało niezadowolenie z wprowadzanych obostrzeń i ich aprobaty ze strony Kościoła niż zgodę na taki stan rzeczy. Z kolei nieuczestniczący w formacji duchowej byli o wiele bardziej skłonni do zgody na obostrzenia celem ochrony zdrowia. Różnica ta jest istotna statystycznie: $\chi^2(5, N = 4778) = 100,67; p < 0,001$. Rodzaj grupy duszpasterskiej lub formacyjnej nie miał wpływu na wybór odpowiedzi w tym wypadku.

Połowa ankietowanych (51,7%) słyszała o parafiach, które zbuntowały się przeciwko obostrzeniom epidemiologicznym i nie zachowywały limitów wiernych. Ponad jedna trzecia (35,5%) wyraziła zrozumienie dla takiej postawy, ale jednocześnie oceniała negatywnie takie działanie ze względu na ryzyko zakażenia (21,1%) lub brak posłuszeństwa władzy kościelnej (14,6%). Nieco mniej (29,1%) poparło takie działanie, widząc

12 Por. Centrum Badania Opinii Społecznej, *Zaufanie społeczne*, oprac. M. Omyła-Rudzka, Warszawa 2020 (Komunikat z Badań, 43); Centrum Badania Opinii Społecznej, *Opinie o działalności Kościoła*, oprac. B. Roguska, Warszawa 2007 (Komunikat z Badań, 37).

w nim możliwość normalnego kontaktu z Bogiem. Mniej niż co piąty (18,4%) spośród respondentów ocenił taką postawę zdecydowanie negatywnie, widząc w niej zagrożenie dla zdrowia wiernych. Ponad 14 proc. badanych nie miało zdania na ten temat. Podobnie jak w poprzednim pytaniu osoby uczestniczące w grupach duszpasterskich i formacyjnych nieco częściej wyrażały zrozumienie dla „zbuntowanych” parafii oraz oceniały takie działania jako dobre. Różnica jest istotna statystycznie: $\chi^2(5, N=4768) = 151,68; p < 0,001$, ale podobnie jak w poprzednich pytaniach rodzaj duszpasterstwa nie miał wpływu na wybór odpowiedzi.

4. Praktyki religijne respondentów w czasie trwania epidemii

Większość ankietowanych uczestniczyła podczas obostrzeń epidemiologicznych we Mszy Świętej transmitowanej przez media (39,4% wskazało na transmisję internetową, 22,0% telewizyjną, a 0,7% radiową). Co trzeci badany (33,8%) zadeklarował uczestnictwo w Eucharystii w tradycyjny sposób, poprzez przyście do świątyni. Mniej niż 4 proc. ankietowanych przyznało, że nie uczestniczyło w ogóle w tym czasie we Mszy Świętej. Dla respondentów najważniejszymi praktykami duchowymi pozwalającymi na wzmocnienie swojej wiary był właśnie udział w Eucharystii w świątyni (62,4%). Tak wysoki odsetek nie odpowiada ilości osób, które zadeklarowały regularny udział we Mszy Świętej w kościele. Być może badani mieli na myśli jednostkową obecność lub czas przed rozpoczęciem epidemii. Oprócz tego ankietowani uznali słuchanie kazań online (43,5%) i adorację Najświętszego Sakramentu (4,2%) jako praktyki najmocniej wpływające na rozwój wiary w czasie epidemii. Szczegółowy rozkład danych prezentuje tabela nr 8.

Jednym spośród wskazań duszpasterskich, jakie podano w czasie trwania epidemii była zachęta do korzystania z Komunii Świętej na sposób duchowy. Praktyka ta jest znana od wieków w Kościele i raczej nie budzi kontrowersji, wielu duchowych mistrzów jednoczyło się w ten sposób z Chrystusem¹³, chociaż nie każdy katolik czuje się na tyle uduchowiony, aby rzeczywiście w pełni korzystać z tej możliwości. Wśród ankietowanych większość korzystała w ten sposób z Komunii Świętej.

¹³ Por. *Breviarium Fidei. Wybór doktrynalnych wypowiedzi Kościoła*, red. I. Bokwa, Poznań 2007, s. 416–417.

Co piąty badany znalazł już wcześniej tę praktykę i wprowadzał ją w życie podczas epidemii (21,8%), a ponad 1/3 respondentów (38,3%) również ją stosowało po otrzymaniu odpowiednich wskazówek, jak to realizować. Co dziewiąty badany nie czuł się godny korzystać w ten sposób z Komunii Świętej (11,5%) lub w ogóle nie interesował się tym zagadnieniem (11,2%), a co dwudziesty (5,0%) wyraził chęć przyjmowania Komunii duchowej, ale nie otrzymał stosownych informacji o tej formie korzystania z Eucharystii. Przynależność do duszpasterstwa lub ruchu formacyjnego nie miała w tym wypadku wpływu na wybór odpowiedzi.

Badani deklarowali również, na ile czas epidemii wpłynął na ich postawę religijną, w tym na niektóre praktyki duchowe. W ogólnej ocenie prawie połowa respondentów (48,9%) stwierdziła, że ich osobista więź względem Boga nie uległa zmianie w tym czasie, a niewielu mniej (44,4%) uznało, że ta relacja została wzmocniona, z czego co szósty badany zadeklarował, że stało się to w sposób zdecydowany. Tylko co piętnasty ankietowany zauważył osłabienie swojego związku z Bogiem. Bardzo podobnie wygląda rozkład danych dotyczących oceny wpływu epidemii na moralność postaw ankietowanych. Blisko dwie trzecie (62,8%) nie zauważyło żadnej zmiany, a prawie jedna trzecia (31,3%) wskazała na wzmocnienie postaw moralnych, z czego co dziesiąty ankietowany uznał, że nastąpiło to w sposób zdecydowany. Tylko co dwudziesty spośród respondentów zadeklarował obniżenie swojej moralności w czasie epidemii. Korelacja w wypadku tych dwóch pytań jest silna i istotna statystycznie ($r=0,68$, $p<0,001$).

Większość ankietowanych zadeklarowała, że stan epidemiologiczny nie wpłynął na zmianę częstotliwości większości spośród zaproponowanych praktyk religijnych: udziału we Mszy Świętej w tradycyjny sposób – „na żywo”, spowiedzi, lektury Pisma Świętego, osobistej modlitwy, praktyk pokutnych takich jak post i jałmużna, indywidualnych rozmów z duszpasterzem poprzez narzędzia elektroniczne i na żywo oraz korzystania z katolickich mediów. Jediną praktyką, której częstotliwość wzrosła był udział we Mszy Świętej transmitowanej przez media. Na uwagę zwraca znaczny odsetek badanych, którzy wskazali na zwiększenie częstotliwości korzystania z katolickich mediów elektronicznych, osobistej modlitwy i lektury Pisma Świętego. Co czwarty badany przyznał się do rzadszej spowiedzi niż w okresie przed epidemią,

a co dziewiąty do rzadszego udziału we Mszy Świętej transmitowanej, co wydaje się być zaskakującym w sytuacji, kiedy środki elektroniczne stały się narzędziem dostępu do praktyk duszpasterskich. Szczegółowy rozkład danych prezentuje tabela 8.

Tabela 8. Praktyki religijne wzmacniające wiarę w czasie epidemii. Wyniki w procentach (pytanie z możliwością wielokrotnego wyboru odpowiedzi)

Udział we mszy świętej w świątyni	62,4
Udział we mszy świętej transmitowanej	34,6
Spowiedź	33,8
Homilie i kazania „na żywo”	25,5
Homilie i kazania „online”	43,5
Adoracja Najświętszego Sakramentu	42,0
Rozmowa z duszpasterzem	10,2
Lektura Pisma Świętego	38,4
Lektura literatury religijnej	26,6

W pytaniach otwartych dotyczących opinii na temat tego, czego za brakło ze strony Kościoła w czasie epidemii, najczęściej wymienianym problemem był brak wspólnego, jednolitego stanowiska przedstawicieli hierarchii kościelnej, jak i samych duszpasterzy. W ten sposób odpowiedział co piąty ankietowany. Niewielu mniej za największy mankament zdecydowało się wskazać brak możliwości stworzenia osobistej relacji wiernych z duszpasterzami oraz zamknięcie tych ostatnich (dosłowne – rozumiane jako czas wolny od obowiązków oraz mentalne – odcięcie się od spraw wiernych). Ankietowani wskazali również na brak wyjaśnienia decyzji podejmowanych przez Kościół i zaproponowali możliwość pisania listów pasterskich, dzięki którym mogliby lepiej poznać motywacje tych decyzji. Ostatnim, często podawanym brakiem, było ograniczenie możliwości korzystania z sakramentu pokuty i pojednania.

Wśród pozytywnych postaw, jakie dostrzegli wierni znalazły się: zwiększenie ilości Mszy świętych oraz modlitwy i nabożeństwa pro-

wadzone w parafiach z wykorzystaniem transmisji internetowych. Te odpowiedzi wskazał średnio również co piąty ankietowany, ale ponad 30 proc. badanych zaznaczyło, że nie było nic pozytywnego, a zwycięstwo odniosły strach i przewartościowanie zdrowia ludzkiego nad dobro wieczne.

Tabela 9. Zmiana częstotliwości wybranych praktyk duchowych pod wpływem stanu epidemiologicznego (wartości w procentach)

	Rzadziej	Bez zmian	Częściej
Udział ze Mszy Świętej w świątyni	33,0	53,4	10,00
Udział ze Mszy Świętej transmitowanej	11,7	24,8	50,5
Spowiedź	28,0	61,8	5,5
Lektura Pisma Świętego	6,2	68,1	20,1
Modlitwa osobista	3,4	63,9	29,1
Praktyki pokutne (post, jałmużna)	6,3	74,7	13,2
Duszpasterskie media internetowe	6,3	44,9	43,9
Rozmowy „online” z duszpasterzem	30,9	56,3	5,4
Rozmowy „na żywo” z duszpasterzem	19,6	61,8	6,1

Podsumowanie

Przeprowadzone badanie pozwoliły na zgromadzenie ogromnego materiału zawierającego opinie wiernych zaangażowanych w przeżywanie religii na temat postanowień Kościoła katolickiego w Polsce podczas trwania epidemii COVID-19. Pokazało ono ostrożne podejście wiernych do samego zjawiska epidemii oraz decyzji dotyczących duszpasterstwa podejmowanych przez Kościół w tym czasie. Wierni w zdecydowanej większości nie uznali epidemii za karę od Boga względem ludzkości. Byli też podzieleni na trzy, prawie równe części: popierające działania Kościoła, sprzeciwiające się im i niemające na ten temat zdania. Podobnie w kwestii oceny zmiany znaczenia społecznej roli Kościoła ankietowani nie byli jednomyślni. Wiek i miejsce zamieszkania nie wpływały istotnie na sposób odpowiedzi. Kobiety w porównaniu z mężczyznami

łagodniej oceniały postawę i decyzje Kościoła, częściej widząc w nich prawidłowe rozwiązanie. Związek ten jest istotny statystycznie (dla pytania o to czy Kościół zawiódł swoich wiernych: $\chi^2(4, N = 4497) = 18,35$; $p < 0,001$). Takie stanowisko jest zgodne z badaniami sprzed prawie dwóch dekad ukazującymi, że kobiety czują o wiele większy związek z Kościołem pod względem zachowywania zasad moralnych, zgody na prawdę wiary i poczucia własnej tożsamości w kontekście konkretnej wspólnoty¹⁴. Inna wyłaniająca się z badań tendencja to wpływ przynależności do duszpasterstwa lub ruchu formacyjnego na ocenę postawy Kościoła. Osoby należące do tego rodzaju grup, zarówno w swojej parafii, jak i poza nią, surowiej oceniały zgodę Kościoła na obostrzenia epidemiologiczne i częściej widziały je jako błędy, które w ich opinii uniemożliwiały normalne korzystanie z sakramentów. W tym wypadku rodzaj duszpasterstwa i przynależność do konkretnej grupy nie miały wpływu na ocenę. Ankietowani uznali również, że czas epidemii nie wpłynął negatywnie na podejmowane przez nich praktyki religijne, a niektóre nawet udało się rozwinąć. Należy jednak podkreślić, że co trzeci badany zadeklarował obniżenie częstotliwości udziału we Mszy Świętej w świątyni. Respondenci wskazali też na praktyki duchowe, które wzmacniały ich wiarę podczas czasu epidemii. Były to przede wszystkim: uczestniczenie we Mszy Świętej w kościele, słuchanie homilii i kazań oraz adoracja Najświętszego Sakramentu.

Przeprowadzone badania mogą przysłużyć się dalszemu rozwojowi duszpasterstwa i zwrócić uwagę na kierunki, w jakich powinno ono zmierzać, być może przygotować również strategię możliwą do wykorzystania w różnych, niestandardowych sytuacjach utrudniających tradycyjne zgromadzenia w świątyniach. Wyniki sugerują potrzebę zaangażowania w duszpasterstwo mężczyzn, które mogłoby posłużyć do odkrycia silniejszego związku z Kościołem katolickim. Wydaje się też, że istnieje silna potrzeba przepowiadania katechetycznego na temat podstawowych prawd wiary i umiejętności rozróżniania ich od dyscypliny kościelnej jako zjawiska rozwojowego, które istnieje w określonym kontekście czasowym i kulturowym. Zdecydowanie pilną potrzebą jest jeszcze mocniejsze zwrócenie uwagi na podejście indywidualne do wier-

14 K. Świąś, *Religijność współczesnych Polaków*, w: *Człowiek i jego religijność*, red. A. Żurek, Tarnów 2006, s. 161–174.

nych oraz usprawnienie wewnętrznego dialogu instytucji kościelnych. Takie kierunki rysują się po analizie wypowiedzi wiernych świeckich uczestniczących w badaniach.

Bibliografia

- Breviarium Fidei. Wybór doktrynalnych wypowiedzi Kościoła, red. I. Bokwa, Wydawnictwo św. Wojciecha, Poznań 2007.
- Centrum Badania Opinii Społecznej, Komunikat z badań. Zaufanie społeczne, oprac. M. Omyła-Rudzka, Warszawa 2020 (Komunikat z Badań, 43).
- Centrum Badania Opinii Społecznej, Opinie o działalności Kościoła, oprac. B. Roguska, Warszawa 2007 (Komunikat z Badań, 37).
- Duszyński J. i inni, Zrozumieć COVID-19. Opracowanie zespołu ds. COVID-19 przy prezesie Polskiej Akademii Nauk, PAN, Warszawa 2020.
- Frona, Abp Polak: Pójdiesz w Święta do kościoła – masz grzech, <https://www.frona.pl/a/a,142534.html> (08.04.2021).
- Gądecki S., Komunikat przewodniczącego Konferencji Episkopatu Polski w związku z kolejnym ograniczeniem liczby uczestników zgromadzeń z dnia 24 marca 2020 roku, <https://episkopat.pl/przewodniczacy-episkopatu-prosze-o-uwzglednienie-ograniczenia-do-5-uczestnikow-zgromadzen-religijnych/> (08.04.2021).
- Gonera M., Funkcjonowanie Kościoła katolickiego w Polsce w czasie pandemii koronawirusa, „Com.press” 3 (2020) nr 2, s. 88–99.
- Grześkowiak J., W kleszczach koronawirusa, „Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego” 40 (2020) nr 2, s. 253–287.
- Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego w Polsce, Praktyki niedzielne Polaków (dominantes), <http://www.iskk.pl/badania/religijnosc/211-praktyki-niedzielne-polakow-dominantes> (06.05.2021).
- Krzewicki J., Relacje Kościół–państwo w Polsce wobec covid-19, „Kościół i Prawo” 9 (2020) nr 1, s. 83–100.
- Malle B., The actor-observer asymmetry in attribution: A (surprising) meta analysis, „Psychological Bulletin” 132 (2006), s. 895–919.
- De Mattei R., Nowe scenariusze w epoce koronawirusa. Czy koronawirus to Boża kara? Rozważania polityczne, historyczne i teologiczne, <https://pch24.pl/opinie/roberto-de-mattei-nowe-scenariusze-w-epoce-koro->

- nawirusa-czy-koronawirus-to-boza-kara-rozwazania-polityczne-his-toryczne-i-teologiczne/ (25.05.2021).
- Świąś K., *Religijność współczesnych Polaków*, w: *Człowiek i jego religijność*, red. A. Żurek, Tarnów 2006, s. 161–174.
- Świeca L., *Makiawelizm medyczny – medialna dezinformacja w sprawie maseczek chroniących przed koronawirusem w Polsce*, w: *Koronawirus wyzwaniem współczesnego społeczeństwa*, red. K. Marcinkiewicz, P. Nowak, D. Popielec, M. Wilk, Polskie Towarzystwo Komunikacji Społecznej, Kraków–Wrocław 2020, s. 49–66.
- Wojciszke B., *Psychologia społeczna*, Scholar, Warszawa 2020.